POLSKIE GNIAZDA SŁOWOTWÓRCZE Z RZECZOWNIKAMI WYJŚCIOWYMI NAZYWAJĄCYMI PORY ROKU W PORÓWNANIU Z ROSYJSKIMI

ANNA STASIENKO

University of Rzeszow

POLISH DERIVATIONAL NESTS WITH NOUNS DELINEATING THE SEASONS OF THE YEAR – A COMPARISON WITH THE RUSSIAN LANGUAGE. The article discusses derivational nests of Polish nouns 'wiosna', 'lato', 'jesień', 'zima' in comparison with their Russian equivalents 'весна', 'лето', 'осень', 'зима'. The analysis shows that in both languages the nests include nouns, adjectives, verbs and adverbs, and that the most productive method of word formation is the attachment of a derivational suffix. The semantics of the derivatives is influenced by the primary meaning, i.e. the name of the season. The main difference lies in the number of derivatives based on 'zima' / 'зима'. In the Polish language there are 21 lexemes against 62 in Russian. Also, derivational nests in Russian contain a greater number of verbs, as well as deverbal nouns and adjectives.

Keywords: derivational nest, seasons of the year, Polish language, Russian language

Ziemia to miejsce życia człowieka. Jej nieustanny ruch i zmiany położenia względem Słońca mają wpływ na nasłonecznienie, które zmienia się w rytmie rocznym. Skutkiem tego są zmiany klimatyczne – pory roku – wpływające na wegetację roślin oraz tryb życia ludzi i zwierząt.

W klimacie umiarkowanym, w którym położona jest Polska i znaczna część Rosji wyróżnia się cztery podstawowe pory roku: wiosnę, lato, jesień i zimę. Przedmiotem opisu niniejszego opracowania są polskie i rosyjskie gniazda słowotwórcze z rzeczownikami wyjściowymi – nazwami pór roku, tj. *wiosna* / *весна, lato* / *лето, jesień* / *осень, zima* / *зима*[1]. Celem analizy jest

[1] Materiał faktograficzny pochodzi z polskich i rosyjskich słowników słowotwórczych: (Jadacka 1995, Jadacka & Bondkowska & Burkacka & Grabska-Moyle & Karpowicz 2001, Skarzynski 1989, Vogelgesang 2001, Tikhonov 1985). W słownikach pod redakcją H. Jadackiej (Jadacka 1995, Jadacka & Bondkowska & Burkacka & Grabska-Moyle & Karpowicz 2001) nie zostało umieszczone gniazdo słowotwórcze z rzeczownikiem wyjściowym *zima*. W słowniku T. Vogelgesang (2001) rzeczownik *zima* jest odnotowany w gnieździe z leksemem *zimny* jako motywowany tym przymiotnikiem. Natomiast w pracy autorstwa

porównanie struktury semantycznej leksemów podstawowych, a następnie podział wyrazów pochodnych na derywaty należące do jednej z czterech części mowy: rzeczowników, przymiotników, czasowników i przysłówków. W każdej z grup opisywane są wyrazy motywowane leksemem wyjściowym oraz formacjami pochodnymi, określane są typowe formanty, które tworzą pochodne należące do tej samej kategorii słowotwórczej, a także semantyka wyrazów motywowanych i wpływ na nią znaczenia wyrazu wyjściowego – prymarnego lub przenośnego[2].

Gniazdo słowotwórcze (*словообразовательное гнездо*) jest najbardziej złożoną jednostką słowotwórczego poziomu języka. Stanowi ono zbiór wyrazów mających jednakowy rdzeń i uporządkowanych stosunkami motywacji. Wszystkie jednostki wchodzące w skład gniazda słowotwórczego są bezpośrednio lub pośrednio motywowane przez znajdujący się w jego centrum wyraz wyjściowy wraz ze wszystkimi przynależnymi mu znaczeniami (Zych 1999: 12, Tikhonov 1985: 36, Mikhaylova: 2011: 433, Shvedova & Lopatin 2001: 134).

Prymarnym znaczeniem polskich i rosyjskich słów wyjściowych jest nazwa pory roku trwająca przez określony czas. Oprócz tego w wyrazach *wiosna; весна* występuje wychodzące z użycia znaczenie określające w języku polskim rok życia w okresie młodości, a w języku rosyjskim czas młodości. Przenośnym znaczeniem wyrazów *jesień; осень* jest z kolei znaczenie schyłku życia. Bogatszą semantyką charakteryzuje się polski rzeczownik *lato*, w przypadku którego słownik podaje 4 znaczenia: 1. 'najcieplejsza pora roku, trwająca na naszej półkuli (według kalendarza) od 21 albo 22 czerwca do 22 albo 23 września; okres upałów'; 2. Tylko w lm 'forma supletywna rzeczownika rok (czas, w jakim ziemia przebywa drogę dookoła słońca)'; 3. Tylko w lm 'czas przez kogoś przeżyty; wiek'; 4. *daw*. dziś *gw.* p. rok w zn. 1'.

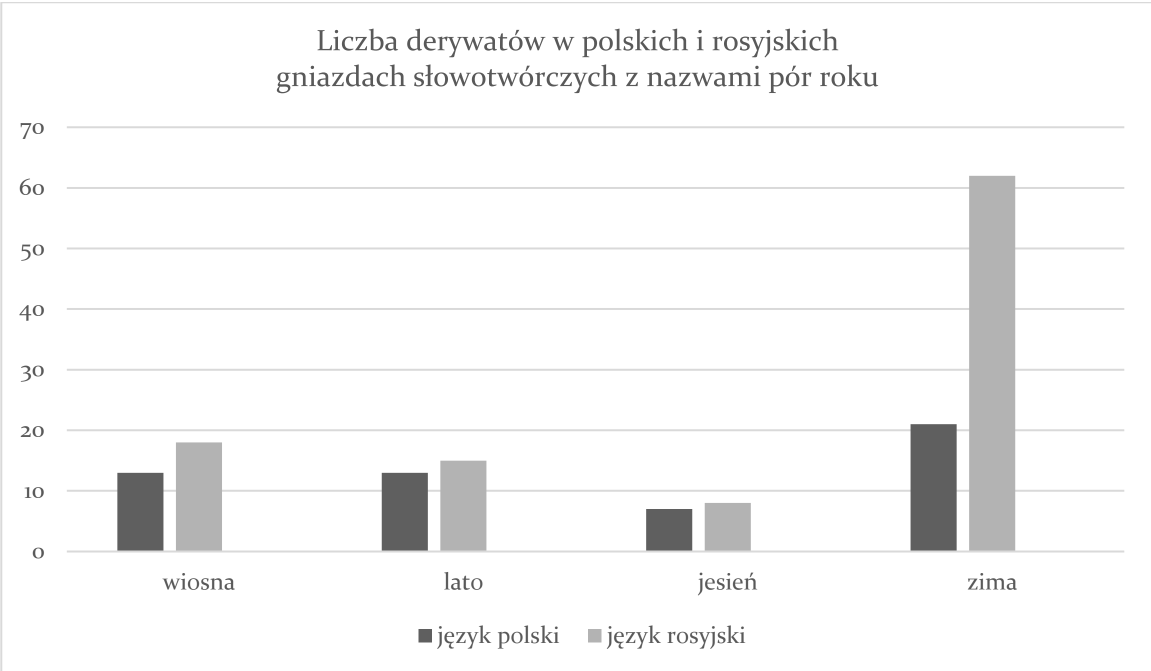
W leksemach podstawowych *zima; лето, зима* nie rozwinęło się znaczenie przenośne. Każde z przytoczonych znaczeń (podstawowych i przenośnych) może być podstawą powstania wyrazów pochodnych i mieć wpływ na ich semantykę.

M. Skarżyńskiego znajdziemy zarówno gniazdo z wyrazem *zima*, jak i *zimny*, w którym nie została umieszczona nazwa pory roku (Skarzynski 1989). W analizie ograniczono się do derywatów odnotowanych w wymienionych słownikach, w których nie znalazły się np. *jesienno-zimowy, zimówka, latować, zimowanie* itp., co nie oznacza, że nie funkcjonują one w języku. Definicje słownikowe pochodzą ze źródeł internetowych: sjp.pwn.pl i gramota.ru.

[2] Rosyjskie i polskie gniazda słowotwórcze były przedmiotem opisu w trzech moich artykułach: „Русское и польское словообразовательные гнезда с существительным *зима/zima* в качестве исходного слова." *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka 5*, nr. 80 (2013): 95–105; „Русское и польское словообразовательные гнезда с существительным *лето/lato* в качестве исходного слова." *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka 6*, nr. 83 (2014): 77–82; „Русское и польское словообразовательные гнезда с существительным *осень/jesień* в качестве исходного слова." *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna. Glottodydaktyka 7*, nr. 88 (2015): 65–70. Niniejsze opracowanie jest poszerzeniem i podsumowaniem przeprowadzonych badań.

Jednym ze sposobów wzbogacania zasobu leksykalnego języka jest derywacja. Nowe wyrazy tworzone są przez użytkowników danego języka zależnie od potrzeb przy wykorzystaniu istniejących formantów i sposobów słowotwórczych. Stopień rozbudowania struktury gniazda słowotwórczego i liczba derywatów zależy od gramatycznej i semantycznej aktywności oraz częstości użycia leksemu podstawowego (Butakova 2010: 141–142).

Poniższy diagram przedstawia charakterystykę ilościową derywatów w poszczególnych polskich i rosyjskich gniazdach słowotwórczych z rzeczownikami nazywającymi pory roku.

Jak widać, największą liczbę derywatów zawierają polskie i rosyjskie gniazda z wyrazem wyjściowym *zima* / *зима*, przy czym rosyjskie gniazdo jest niemal trzykrotnie większe (62 derywaty) od polskiego (21). Najmniej licznymi w obu językach są wyrazy pochodne w gnieździe z leksemem podstawowym *jesień* / *осень* (odpowiednio 7 i 8 elementów).

Wyrazy pochodne odnotowane w polskich i rosyjskich gniazdach słowotwórczych, w których centrum znajdują się rzeczowniki nazywające pory roku można podzielić na cztery grupy. Są to:

1. Formacje rzeczownikowe

W porównywanych językach najliczniejszą grupę derywatów stanowią rzeczowniki. W języku polskim odnotowano ich 28, a w rosyjskim 38.

Jednym ze sposobów derywacji rzeczowników w polskich i rosyjskich gniazdach słowotwórczych z nazwami pór roku jest sufiksacja, służąca zarówno do tworzenia nowych derywatów, jak i modyfikowania znaczenia leksemu motywującego.

Często są to derywaty odrzeczownikowe powstałe zarówno od leksemów wyjściowych – nazw pór roku, jak i pochodnych, powstałych na dalszych etapach derywacji. Wśród rzeczowników tych występują derywaty modyfikacyjne (Grzegorczykowa & Puzynina1979: 114–119, 231–233; Grzegorczykowa 1981: 53, 56; Shvedova & Lopatin 2001: 65). Są to przede wszystkim nazwy deminutywne, utworzone bezpośrednio od nazw pór roku: *wiosna → wiosen-k-a*, *lato → lat-k-o*; *зима →, зим-к-а, зима → зим-ушк-а* oraz od rzeczowników pochodnych: *jesionka → jesionecz-k-a*, *ozimina → ozimin-k-a*; *веснушка → веснушеч-к-а*, *зимовка → зимовоч-к-а*, *озимь → озим-к-а*. Wykładnikami deminutywów są tu polskie formanty *-k(a)*/*-k(o)* oraz rosyjski *-к-*. Tylko w materiale polskojęzycznym odnotowano derywat modyfikacyjny z sufiksem *–yn(a)*, wnoszącym znaczenie pogardliwego i lekceważącego stosunku mówiącego (Grzegorczykowa 1981: 56): *jesionka → jesioncz-yn-a* 'stara, licha jesionka'.

Formantami pełniącymi funkcję modyfikacyjną są również sufiksy *-k(a)* i *-щиц(а)* tworzące nazwy żeńskie od nazw osób płci męskiej: *letnik → letnicz-k-a*; *зимовщик → зимов-щиц-а*.

Polskie formanty *-ówk(a)* i *-owiec* służą do tworzenia nazw botanicznych (Grzegorczykowa & Puzynina 1979: 69, 146): *wiosna → wiosn-ówk-a* bot. 'Erophila, roślina roczna z rodziny krzyżowych (Cruciferae), o drobnych białych kwiatach, kwitnąca wczesną wiosną', *pierwiosnek → pierwiosnk-owiec* bot. zwykle w lm pierwiosnkowce 'Primulales, rząd roślin dwuliściennych, o kwiatach zrosłopłatkowych, promienistych, zazwyczaj pięciokrotnych, o owocach w kształcie torebki'. W języku rosyjskim słowniki nie odnotowują takich nazw.

Oprócz wymienionych derywatów odrzeczownikowych w gniazdach słowotwórczych wystąpiły też: oznaczające typ płaszcza *jesień → jesion-k-a*, rodzaje miejsc związanych z zimą (pomieszczenie, miejscowość wypoczynkowa, obóz) *zima → zim-owisk-o* i w języku rosyjskim wiosenną pieśń obrzędową oraz rodzaj owadów pojawiających się wczesną wiosną *весна → весн-янк-а*, a także plamki na skórze powstające pod wpływem słońca *весна → весн-ушк-и*. Wszystkie przytoczone przykłady motywowane są wyrazami wyjściowymi: *jesień, zima; весна*.

Na uwagę zasługuje rosyjski przykład z sufiksem zerowym *зимовед*, motywowany rzeczownikiem złożonym *зимоведение*. Zawarty w nim komponent *-вед* wnosi znaczenie osoby-specjalisty w jakiejś dziedzinie.

Kolejną grupą rzeczowników są derywaty odprzymiotnikowe: *letni → letni-ak* '1. *pot.* a) tylko w lm p. letnisko, b) p. letnik w zn.1', 2. *środ. złodziejskie* 'kradzież w mieszkaniu osób, które

wyjechały na letnisko', *letn-ik* '1.mieszkaniec miasta przebywający na letnisku', 2. '*gw.* spódnica na lato', 3. '*daw.* a) letni ubiór, b) altana, c) kronika roczna; rocznik', *letn-isk-o* 'miejscowość wypoczynkowa; letni pobyt poza miastem w celach wypoczynkowych', zimowy → *zimow-ek* 'zool. Zimowek ogołotniak 'Hibernia defoliaria, motyl z rodziny miernikowców (Geometridae), o skrzydłach żółtobrunatnych w ciemne smugi; gąsienice jego niszczą drzewa, szczególnie owocowe'; *летний* → *летн-ик* '1. Летняя дорога', 2. 'Помещение без печи для житья летом', 3. 'см. *летники.* (летники *мн. разг.* Однолетние декоративные садовые растения)'. Jak widać polskie derywaty są polisemantyczne i wiele z nich jest oznaczonych kwalifikatorami, np. *łow., środ. złodziejskie, gw., daw.*, co świadczy o ograniczonej sferze ich użycia. W materiale rosyjskojęzycznym znalazł się tylko jeden rzeczownik – wieloznaczny.

W omawianych gniazdach pojawiają się też odprzymiotnikowe nazwy abstrakcyjnych cech (nomina essendi). Są to: *zimoodporny* → *zimoodporn-ość* 'blm *ogr. roln*. rzecz. od zimoodporny', *ozimy* → *ozim-ość* 'zdolność rośliny do przetrwania okresu zimowego (po zasianiu jesienią)', *ozimy* → *ozim'-in-a* 'zboże wysiewane jesienią'; *зимостойкий* → *зимостой-кость* 'свойство по знач. прил. *зимостойкий'; озимый* → *озим-ость* 'Спец. Способность растений противостоять холодам и неблагоприятным зимним условиям; зимостойкость' и *-j-e (-ье): предзимний* → *предзим'-j-e* 'время, предшествующее зиме; поздняя осень'. Przytoczone nomina essendi zostały utworzone od tematów przymiotnikowych przy pomocy sufiksów *-ość, -in(a); -ость, -j-e (-ье)*. Mają one znaczenie zarówno abstrakcyjnej cechy, właściwości: *zimoodporność, ozimość; зимостойкость, озимость*, jak również są skonkretyzowanymi nazwami nosicieli cech: *ozimina, предзимье*.

Wśród polskich i rosyjskich formacji rzeczownikowych znalazły się też rzeczowniki dewerbalne. W języku polskim są one motywowane czasownikiem *zimować,* a w języku rosyjskim jego odpowiednikiem *зимовать* : *zimować* → *zimow-nik* '1. Ten, kto zimuje, spędza zimę gdzie (nie tam, gdzie stale przebywa). 2. ogr. Szklarnia, w której przechowuje się rośliny przez zimę. 3. daw. U Kozaków zaporoskich: budynek, chata, w których spędzano zimę', *zimować* → *zimow-l-a* 'blm zimowanie'; *зимовать* → *зимов-ник* 'зимнее помещение для животных, проводящих лето на пастбище, для пчёл', *зимовать* → *зимова-ни-j-е* 'действие и состояние по знач. глаг. *зимовать*', *зимовать* → *зимов-к-а* '1. к *зимовать* 2. Место или помещение, где зимуют, живут или останавливаются зимой', *зимовать* → *зимов-щик* 'тот, кто остался с какой-л. целью где-л. на зимовку', *зимовать* → *зимов-ищ-е* 'Устар. То же, что зимовка (во 2 знач.)', *зимовать* → *зимов'-j-e (зимовье)* '1. Проведение зимы где-л.; зимование 2. = Зимовка (2 зн.) 3. Место, где зимуют звери, рыбы'. Polskie i rosyjskie dewerbatywy mają

znaczenie abstrakcyjnej nazwy czynności oraz wtórną, skonkretyzowaną nazwę osoby-wykonawcy czynności i miejsca czynności nazwanej w czasownikowej podstawie słowotwórczej. Polski czasownik *zimować* jest podstawą słowotwórczą dla wieloznacznego rzeczownika *zimownik* z prymarnym znaczeniem osoby oraz wtórnymi, opatrzonymi kwalifikatorami *ogr.* i *daw*., miejsc. Drugim derywatem motywowanym *zimować* jest abstrakcyjna nazwa czynności – *zimowla*. Rosyjskich dewerbatywów jest więcej i przeważają te, które nazywają miejsce czynności.

W języku rosyjskim dewerbatywy zostały utworzone również od innych czasowników: *перезимовать* → *перезимов-к-а*, *перезимовывать* → *перезимовыва-нij-е*, *озимизировать* → *озимиз-ациj-а*. Wszystkie mają znaczenie abstrakcyjne.

Rosyjski słownik słowotwórczy wskazuje na dwa leksemy motywujące derywaty *зимник* ‘дорога, проложенная прямо по снегу для езды зимой’ i *зимница* ‘Обл. 1. Землянка, хижина в лесу для ночевки лесорубов. 2. Небольшая изба на заднем дворе, в которой зимой держат скот’. Są to *зима* i *зимний: зима* → *зим-ник*, *зим-ниц-а*; *зимний* → *зимн-ик*, *зимн-иц-а*. W przypadku motywacji rzeczownikowej formantami są -*ник* i –*ниц*-, a przymiotnikowej -*ик* oraz -*иц*-.

Kolejną grupę stanowią rzeczowniki złożone (*composita*) oparte na dwóch tematach słowotwórczych (Grzegorczykowa 1981: 59). W opisywanych gniazdach znalazło się po jednym przykładzie połączenia dwóch tematów rzeczownikowych przy pomocy interfiksu -*o*-: *zim-o-ziele* ‘roślina o jasnoniebieskich kwiatach, kwitnąca jesienią; modrzak’; *весн-о-вспашка* ‘Весенняя вспашка полей под яровые культуры’. Polski przykład jest nazwą rośliny, a rosyjski wiosennej orki pól pod uprawę.

Połączeniu tematów słowotwórczych może towarzyszyć również sufiksacja. W taki sposób zostały utworzone derywaty w polskim i rosyjskim gnieździe z leksemem wyjściowym *zima*/*зима*: *zim-o-chów-(ø)* ‘ryb. mały, głęboki staw do przetrzymywania ryb w okresie zimy’, *zim-o-trwał-(ø)* ‘bot. *Stenactis annua*, roślina z rodziny złożonych (Compositae), pochodząca z Ameryki Północnej; rozpowszechniona u nas na aluwiach nadrzecznych, wydmach, nasypach kolejowych itp.’, *zim-o-ziół-(ø)* ‘bot. Zimoziół północny Linnaea borealis, roślina z rodziny przewiertniowatych (Caprifoliaceae), krzewinka płożąca się o liściach zimotrwałych, kwiatach różowych lub białych, wonnych (rzadko występuje w lasach iglastych’, *zim-o-rod-ek* ‘1. mały ptak o szmaragdowoniebieskim upierzeniu, gnieżdżący się w norach nad brzegami rzek i jezior, 2. *pot.* osoba łatwo marznąca’; *зим-о-вед(ение), зим-о-род-ок* ‘некрупная большеголовая птица с длинным прямым клювом, живущая у воды’.

Wśród polskich derywatów znajdują się nazwy opatrzone kwalifikatorami *ryb*. i *bot*. oraz potoczna nazwa osoby. W obu językach semantyka wymienionych rzeczowników złożonych jest związana z przyrodą (nazwa stawu, roślin, ptaka i obszaru wiedzy związanego z zimą).

W języku rosyjskim 3 derywaty są motywowane liczebnikiem porządkowym *первый* i rzeczownikiem *зима*: *перв-о-зим'-j-е (первозимье)*, *перв-о-зим-иц-а*, *перв-о-зим-ок*. Są to wyrazy o charakterze regionalnym oznaczające początek zimy i związane z tym okresem zjawiska.

Jeden polski rzeczownik *pierwiosnek* został utworzony przez połączenie skróconego tematu *pier-* i rzeczownika *wiosna* wraz z przyłączeniem sufiksu *-ek*: *pier-wiosn-ek*.

Również jeden derywat w języku rosyjskim jest skrótowcem powstałym od części rzeczownika *автомобиль* i całego *зимник*: *авто/зимник*. Jest to nazwa specjalnie zbudowanego z lodu fragmentu drogi oraz drogi umożliwiającej przejazd po zamarzniętym jeziorze lub rzece.

W polskim materiale tylko jeden rzeczownik powstał w sposób prefiksalno-sufiksalny: *lato → prze-lat-ek łow.* 'roczny dzik; dzik roczniak'. W materiale rosyjskojęzycznym takich formacji jest więcej: *лето → по-лет-чик* '*Обл.* Работник, нанимающийся на одно лето', *лето → про-лет-j-е* (*пролетье*) '*Обл.* Время начала лета', *зима → за-зим'-j-е (зазимье)* 'Обл. То же, что *зазимок*', *зима → за-зим-ок* 'Обл. 1. Первый снег. 2. обычно мн. ч. (*зазимки*) первые морозы, заморозки', *зима → о-зимь* '1. *собир.* = Озимые 2. Поле, занятое посевами озимых культур'.

W obu językach podstawą słowotwórczą jest nazwa pory roku *lato / лето i зима.* Wszystkie rzeczowniki oprócz *озимь* oznaczone są jako regionalizmy.

Sposobem tworzenia rzeczowników bez udziału afiksów jest substantywizacja, czyli przekształcenie przymiotnika w identyczny pod względem formalnym rzeczownik. W obu językach są to nazwy roślin używane zwykle w liczbie mnogiej *pierwiosnkowate*; *озим-ые*. W przymiotniku *pierwiosnkowaty* formant *-owaty* wskazuje na relację podobieństwa do rzeczownika będącego podstawą słowotwórczą (Grzegorczykowa 1981: 68).

Oprócz omówionych derywatów w języku polskim wystąpił jeden przykład rzeczownika pochodzącego od wyrażenia syntaktycznego: *przed wiosną → przedwiośnie.* Morfem *przed-* nie stanowi formantu, ale należy do tematu. Funkcję formantu pełni tu zero sufiksalne (Grzegorczykowa 1981: 58). Derywat ten oznacza cechę nazwaną wyrażeniem przymiotnikowym, która polega tutaj na relacji czasowej. Rosyjski rzeczownik o zbieżnej semantyce *про-весень* jest natomiast wynikiem przyłączenia prefiksu *про-* do *весень*. Jego semantyka ma charakter regionalny.

2. Formacje przymiotnikowe

Przymiotniki są drugą grupą pod względem liczby derywatów. Rosyjskich formacji jest znacznie więcej (36) niż polskich (16).

W opisywanych językach od niepochodnych rzeczowników wyjściowych – nazw pór roku tworzone są przymiotniki względne: *wiosna* → *wiosen-n-y*, *lato* → *let-n-i*, *jesień* → *jesien-n-y*, *zima* → *zim-ow-y; весна* → *весен-н-ий*, *лето* → *лет-н-ий*, *осень* → *осен-н-ий*, *зима* → *зим-н-ий*. Znaczenie przymiotników z polskimi formantami *–n(y), -n(i), -ow(y)* oraz rosyjskim *-н-* motywowane jest znaczeniem nazwy pory roku. Jedynie dwa polskie derywaty rozwinęły znaczenie przenośne: *wiosenny* ‘dotyczący młodości; młodzieńczy’ i *jesienny* ‘o późniejszym okresie życia: późny, spóźniony’.

Innymi przymiotnikami motywowanymi nazwami pór roku są: *wiosna* → *wiośn'-an-y (wiośniany)* ‘1. poet. właściwy młodości; młodzieńczy’ 2. wychodzące z użycia: dotyczący wiosny; wiosenny’; *весн-оват-ый* ‘Прост. То же, что *веснушчатый*’. Pierwsze znaczenie polskiego derywatu jest motywowane przenośnym znaczeniem słowa wyjściowego i ma charakter poetycki, a drugie związane jest z nazwą pory roku i jest rzadko używane. Rosyjski przykład jest natomiast pospolitym wariantem innego przymiotnika – *веснушчатый*.

Podstawami słowotwórczymi są też rzeczowniki pochodne: *pierwiosnek* → *pierwiosnk-ow-y*, letnisko → *letnisk-ow-y*. W rosyjskich gniazdach są to: *веснушка* → *веснушч-ат-ый*, *зимородок* → *зимородк-ов-ый*, *зимовка* → *зимовоч-н-ый*, *озимь* → *озим(ый)*. Sufiksy *-ow(y), -ат-, -ов-, -н-* i zerowy tworzą przymiotniki relacyjne od tematów rzeczownika.

Tylko w języku rosyjskim odnotowane zostały przymiotniki dewerbalne. Są to trzy derywaty motywowane czasownikiem *зимовать*: *зимова-л-ый* ‘прост. Выдержанный в течение зимы, а также проживший зиму’, *зимова-ль/н-ый* ‘Рыб. Такой, в котором зимуют; предназначенный для зимования’, *зиму-ющ-ий* ‘переносящий зимние холода, оставляемый на зиму в грунте; зимостойкий (о растениях); остающийся где-л. на зиму (о животных)’. Powyższe przymiotniki są nazwami cech związanych z czynnością wyrażoną w podstawie słowotwórczej. Oznaczają one cechę będącą rezultatem czynności, nazywającą przeznaczenie oraz zdolność do jej wykonywania.

Również tylko w materiale rosyjskojęzycznym odnotowano przymiotniki motywowane przysłówkami: *летось* → *летош-н-ий, позалетось* → *позалетош-н-ий.* Ich znaczenie, będące połączeniem semantyki motywującego przysłówka i przymiotnika jako części mowy ma charakter regionalny.

Wśród przymiotników znajdują się formacje złożone motywowane przymiotnikami. W języku rosyjskim podstawami słowotwórczymi są przymiotniki utworzone od nazw następujących po sobie pór roku: *весенн-е-летний, летн-е-осенний, осенн-е-зимний, зимн-е-весенний*. W polskich słownikach słowotwórczych nie odnotowano derywatów tego typu.

Innymi złożeniami są: *zim-o-zielony* 'bot. o liściach: zachowujący się przez całą zimę, aż do rozwinięcia się nowych liści na wiosnę lub dłużej (kilka lat) w stanie żywym i zielonym; także o roślinach: mający takie liście', *zim-o-odporny* 'ogr. roln. O roślinach: odporny na niesprzyjające warunki siedliska związane z zimową porą roku', *zim-o-trwały* 'bot. o roślinach: zimujący w gruncie i odrastający na wiosnę; o liściach: trwający przez zimę'; *зим-о-стойкий* 'способный противостоять морозам и другим неблагоприятным условиям зимы'. Powyższe przykłady to określenia cechy polegającej na zdolności przetrwania niesprzyjających warunków zimowych. W języku polskim cecha ta dotyczy roślin. Rosyjski przymiotnik ma szersze znaczenie i motywuje dwa kolejne przymiotniki *слаб-о-зимостойкий, средн-е-зимостойкий*, nazywające stopień tej cechy.

Innymi rosyjskimi przymiotnikami motywowanymi dwiema podstawami są *весенн-е-полевой* i *весенн-е-посевной* nazywające cechy związane z wiosennymi pracami w polu.

W obu językach często tworzone są przymiotniki złożone, zawierające tematy przymiotników *wczesny, późny*; *ранний, поздний* oraz rzeczowników-nazw pór roku. Złożeniu towarzyszy sufiksacja, a formantami są interfiksy *-o-* w języku polskim i *-e-* w rosyjskim oraz sufiksy: *-n(y), -n(i)* i *-н-*: *wczesn-o-wiosen-n-y, późn-o-wiosen-n-y, późn-o-let-n-i, wczesn-o-jesien-n-y, późn-o-jesien-n-y*; *ранн-е-весен-н-ий, поздн-е-осен-н-ий, ранн-е-осен-н-ий, поздн-е-зим-н-ий.* Przytoczone derywaty oznaczają 'odnoszący się do początkowego/końcowego okresu danej pory roku, odbywający się, dziejący się, będący na początku/pod koniec tej pory roku, charakterystyczny dla tego okresu'. Semantyka polskiego przymiotnika *późnoletni* jest bogatsza; derywat ten posiada też przestarzałe znaczenie 'dotyczący lat późniejszych, przyszłych'.

Przy pomocy złożenia dwóch podstaw i sufiksacji zostały utworzone też rosyjskie derywaty *перв-о-зим-н-ый, озим-о-пшенич-н-ый.*

Przymiotniki powstały również przy użyciu sposobu prefiksalno-sufiksalnego: *przed-wiosen-ny, пред-весен-н-ий, пред-осен-н-ий, пред-зим-н-ий, под-зим-н-ий*.

Przyłączenie prefiksu *przed-*; *пред-, под-* i sufiksu *-n(y), -н-* do rzeczownika wyjściowego *wiosna; весна, осень, зима* sprawia, że derywaty te mają zbliżoną semantykę: 'poprzedzający daną porę roku, występujący przed jej nadejściem'.

Na uwagę zasługuje przymiotnik *ozimy* utworzony od *zima* przy pomocy prefiksu *o-* i sufiksu zerowego: *zima → o-zim(y)* 'taki, który musi być wysiany jesienią'. Semantycznie jest on podobny do rosyjskiego *озимый*, ale różni się od niego podstawą słowotwórczą i sposobem derywacji: *озимь → озимый*.

3. Formacje czasownikowe

Zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim czasowniki występują tylko w gniazdach słowotwórczych z rzeczownikami wyjściowymi *lato*/*лето* i *zima*/*зима*. Polskich derywatów słowniki podają 3 (*lato* – 1 derywat, *zima* – 2), a rosyjskie 14 (*лето* – 3, *зима* – 11).

Podstawą słowotwórczą dla czasowników jest leksem wyjściowy *zima* i *зима*: *zima → zim-owa-ć* '1. Spędzać gdzieś zimę; 2. Przetrzymywać rośliny i zwierzęta gospodarskie przez zimę; 3. Uczyć się drugi rok w tej samej klasie'; *зима → зим-ова-ть* '1. Проводить где-л. зиму, оставаться где-л. на зиму; 2. Выдерживать, переносить зимние холода (о птицах, растениях)'. Formantami są tu sufiksy *-owa-* i *-ова-*, a semantyka związana jest ze spędzaniem i przetrwaniem warunków zimowych (Grzegorczykowa 1981: 77; Shvedova & Lopatin 2001: 123).

Oba czasowniki są podstawami słowotwórczymi dla formacji dokonanych z przedrostkami *prze-* i *пере-*: *prze-zimować* '1. Spędzić gdzieś zimę; 2. o roślinach, zwierzętach: przetrwać zimę; 3. *pot.* Pozostać drugi rok w tej samej klasie'; *пере-зимовать* '1. Провести где-л. зиму, остаться где-л. на зиму. 2. Выдержать, перенести зимние холода (о животных, растениях)'. W języku polskim czasownik ten rozwinął potoczne znaczenie dotyczące powtarzania tej samej klasy w szkole. W języku rosyjskim ma znaczenie związane z nazwą pory roku i jest podstawą do utworzenia aspektu niedokonanego: *перезимовать → перезимов-ыва-ть*.

Prefiksacja jest bardziej produktywnym sposobem derywacji w języku rosyjskim. Od czasownika *зимовать* utworzone zostały jeszcze: *вы-зимовать* 'сов. прост. пережить, вынести зиму; перезимовать', *до-зимовать* 'провести где-л. остаток зимы', *за-зимовать* 'остаться на зимовку', *от-зимовать* 'сов. провести где-л. зиму', *по-зимовать* 'сов., неперех., Разг. провести, прожить где-либо зиму', *про-зимовать* 'пробыть, прожить зиму'. Wszystkie przedrostki pełnią funkcję formo- i słowotwórczą. Ich semantyka jest zbliżona i dotyczy przetrwania czasu zimy.

Leksem wyjściowy jest również podstawą dla rosyjskiego czasownika *летовать*: *лето → лет-ова-ть* '*разг.-сниж.* Жить где-л. летом, оставаться где-л. на лето', który z kolei motywuje czasowniki prefiksalne: *летовать → про-летовать* 'провести лето, перелетовать' oraz *летовать → пере-летовать* 'прожить, просуществовать лето'.

Jeden czasownik rosyjski motywowany jest też przymiotnikiem: *озимый* → *озим-изирова-ть* ‘произвести (производить), озимизацию чего-н. (какого-н. ярового растения)’.

W obu językach odnotowano po jednym przykładzie czasownika zwrotnego. W materiale polskojęzycznym jest on utworzony od przymiotnika *letni* przy pomocy prefiksu, sufiksu i zaimka zwrotnego: *letni* → *wy-letn-ić się* ‘*pot.* ubrać się po letniemu, zbyt lekko’. Rosyjski czasownik zwrotny powstał przez przyłączenie postfiksu -*ся*: *озимизировать* → *озимизировать-ся*.

4. Formacje przysłówkowe

Przysłówki w polskich gniazdach słowotwórczych z nazwami pór roku stanowią niewielką grupę derywatów – jest ich 5 (2 wśród pochodnych w gnieździe rzeczownika *lato* i po jednym w pozostałych). W języku rosyjskim grupa ta jest liczniejsza – w jej skład wchodzi 15 formacji: (w gnieździe słowotwórczym z rzeczownikiem *зима* – 5 derywatów, *весна, лето* – po 4, *осень* – 2).

W materiale polskojęzycznym we wszystkich gniazdach z nazwami pór roku przysłówki tworzone są od przymiotników przy pomocy sufiksów -*o* lub -*e*: *wiosenny* → *wiosenni-e, letni* → *letni-o, jesienny* → *jesienni-e zimowy* → *zimow-o*. Przytoczone derywaty mają znaczenie ‘tak, jak na wiosnę / latem / jesienią / zimą’.

W języku rosyjskim odnotowano tylko jeden przysłówek z sufiksem -*е: предвесенний* → *предвесенн-е*, natomiast we wszystkich gniazdach znajdują się przysłówki utworzone przy pomocy sufiksów -*ой* / -*ою, -ом* homonimicznych względem końcówek narzędnika liczby pojedynczej rzeczowników będących podstawą słowotwórczą: *весн-ой* / *весн-ою, лет-ом, осенью, зимой* / *зимою*. Semantyka tych przysłówków związana jest z czasem trwania wiosny, lata, jesieni, zimy (Shvedova & Lopatin 2001: 114).

W języku polskim formy *wiosną, latem, jesienią, zimą* nie są uznawane za przysłówki. Jak pisze Grzegorczykowa, pozostają one w żywym stosunku z podstawowym rzeczownikiem i dlatego nie są jeszcze przysłówkami (Grzegorczykowa 1981: 85–86).

Wśród przysłówków znalazły się typowe dla języka rosyjskiego derywaty odprzymiotnikowe utworzone przy pomocy formantu *по-…-ому* / *-ему* (Shvedova & Lopatin 2001: 115): *весенний* → *по-весеннему, летний* → *по-летн-ему, осенний* → *по-осеннему, зимний* → *по-зимнему*. Wystąpiły one we wszystkich rosyjskich gniazdach słowotwórczych i oznaczają ‘typowo / charakterystycznie dla wiosny / lata / jesieni / zimy’.

W materiale rosyjskojęzycznym odnotowano przysłówek utworzony od rzeczownika *лето* przy pomocy sufiksu -*ось: лет-ось* ‘*Обл.* Прошлым летом; в прошлом году’, od którego

z kolei powstał derywat prefiksalny *поза-летось* ‘*Обл.* В позапрошлом году’. Obie formacje mają znaczenie o zasięgu regionalnym.

Interesującymi przykładami są rosyjskie przysłówki, zawierające powtórzony rdzeń: *зиму-зимнюю*; *зиму-зимскую*. Ich semantyka podkreśla długotrwałość tej pory roku.

***

Podsumowując analizę polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych, w których centrum znajdują się rzeczowniki nazywające pory roku można stwierdzić, że nowe jednostki leksykalne motywowane są zarówno wyrazami podstawowymi, jak i pochodnymi. W obu językach najczęstszym sposobem derywacji jest sufiksacja. Do innych, nieco rzadszych, należą m.in.: złożenie, złożenie z sufiksacją, sposób prefiksalno-sufiksalny, prefiksacja, i substantywizacja. Semantyka zdecydowanej większości derywatów związana jest z prymarnym znaczeniem leksemów wyjściowych, tj. z nazwą pory roku. Oznaczają one m.in. miejsca związane z daną porą roku, przedstawicieli flory i fauny, osoby, abstrakcyjne cechy, abstrakcyjne czynności, cechy związane z porą roku, a także czynności związane ze spędzaniem bądź przetrwaniem danej pory roku. Są to też nazwy opatrzone kwalifikatorami – w języku polskim będące najczęściej nazwami roślin i ich cech, a w rosyjskim przeważają nazwy o ograniczonym zasięgu terytorialnym (głównie wśród pochodnych w gniazdach z wyrazami *лето* i *зима*).

Najistotniejszą różnicą jest zdecydowana przewaga rosyjskich derywatów utworzonych bezpośrednio lub pośrednio od rzeczownika *зима*. Przewaga ta dotyczy każdej części mowy, a w przypadku czasowników jest największa. Czasowniki rosyjskie, których semantyka związana jest głównie z przetrwaniem zimy, są podstawą słowotwórczą dla dewerbatywów (których jest mniej w materiale polskojęzycznym) i przymiotników dewerbalnych (które znalazły się tylko w rosyjskich gniazdach). Wydaje się, że w dużym stopniu różnice te spowodowane są względami pozajęzykowymi – na dalekiej północy Rosji występuje klimat polarny i subpolarny, więc użytkownik języka rosyjskiego w większym stopniu doświadcza trudnych warunków zimowych. Rosyjska zima jest zdecydowanie surowsza, panują niższe temperatury niż w Polsce, warunki atmosferyczne są bardziej niekorzystne i wymagające dla ludzi, zwierząt i roślin. Ta pora roku ma większy wpływ na rytm życia w Rosji, wymaga więcej wysiłku, aby sprostać niedogodnościom, stąd w wielu derywatach rosyjskich semantyka związana z przetrwaniem (nazwy czynności, miejsc, cech).

REFERENCES

Butakova 2010: Butakova, Larisa Olegovna. *Morphemics and Word Formation of Modern Russian.* Omsk: Izdaniye OmGU, 2010. [In Russian: Бутакова, Лариса Олеговна. *Морфемика и словообразование современного русского языка*. Омск: Издание ОмГУ, 2010.]

Grzegorczykowa & Puzynina 1979: Grzegorczykowa, Renata & Jadwiga Puzynina. *The Word Formation of Modern Polish. Native Suffix Nouns.* Warsaw: PWN, 1979. [In Polish: Grzegorczykowa, Renata & Jadwiga Puzynina. *Słowotwórstwo współczesnego języka polskiego. Rzeczowniki sufiksalne rodzime*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1979.]

Grzegorczykowa 1981: Grzegorczykowa, Renata. *An Outline of Polish Word Formation. Descriptive Word Formation.* Warsaw: PWN, 1981. [In Polish: Grzegorczykowa, Renata. *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1981.]

Jadacka & Bondkowska & Burkacka & Grabska-Moyle & Karpowicz 2001: Jadacka, Hanna & Magdalena Bondkowska & Iwona Burkacka & Elżbieta Grabska-Moyle & Tomasz Karpowicz, eds. *The Dictionary of Word Formation Nests in Contemporary Standard Polish. Denominal Nests.* Krakow: Universitas, 2001. [In Polish: Jadacka, Hanna & Magdalena Bondkowska & Iwona Burkacka & Elżbieta Grabska-Moyle & Tomasz Karpowicz, red. *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*, tom 2, *Gniazda odrzeczownikowe*. Kraków: Universitas, 2001.]

Jadacka 1995: Jadacka, Hanna. *Polish Noun as a Derivative Base.* Warsaw: PWN, 1995. [In Polish: Jadacka, Hanna. *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna*. Warszawa: PWN, 1995.]

Mikhaylova 2011: Mikhaylova, Irina Dmitriyevna. "Structural Types of Derivational Nests and New Functions of Derivatives." *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I.Lobachevskogo,* no 6 (2) (2011): 433–437. [In Russian: Михайлова, Ирина Дмитриевна. „Структурные типы словообразовательных гнезд и новые функции производных слов." *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*, no 6 (2) (2011): 433–437.]

Shvedova & Lopatin 2001: Shvedova, Nataliya Yulyevna & Vladimir Vladimirovich Lopatin, eds. *Short Russian Grammar.* Moscow: RAS, 2001. [In Russian: Шведова, Наталия Юльевна & Владимир Владимирович Лопатин, ред. *Краткая русская грамматика*. Москва: РАН, 2001.]

Skarzynski 1989: Skarzynski, Miroslaw. *Small Polish Derivational Dictionary for Foreigners.* Krakow: Jagiellonian University, 1989. [In Polish: Skarżyński, Mirosław. *Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1989.]

Tikhonov 1985: Tikhonov, Aleksandr Nikolayevich. *Russian Derivational Dictionary.* Moscow: Russian Language, 1985. [In Russian: Тихонов, Александр Николаевич. *Словообразовательный словарь русского языка*. Москва: Издательство Русский язык, 1985.]

Vogelgesang 2001: Vogelgesang, Teresa. *The Dictionary of Word Formation Nests in Contemporary Standard Polish*. Vol. 1: *Deadjectival Nests*. Krakow: Universitas, 2001. [In Polish: Vogelgesang, Teresa. *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka ogólnopolskiego*. Tom 1: *Gniazda odprzymiotnikowe*. Kraków: Universitas, 2001.]

Zych 1999: Zych, Anna. *The Structure and Semantics of Polish and Russian Derivational Nests of Adjectives Denoting Colours.* Katowice: University of Silesia Press, 1999. [In Polish: Zych, Anna. *Struktura i semantyka polskich i rosyjskich gniazd słowotwórczych z przymiotnikami wyjściowymi nazywającymi barwę*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1999.]

ANNA STASIENKO, PHD
University of Rzeszow
https://orcid.org/0000-0003-2234-5918